

Crna Gora
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

NAŠA ŠKOLA

**PREDUZETNIČKO UČENJE U
OKVIRU PODRUČJA AKTIVNOSTI
U PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I
OBRAZOVANJU
(OD 3 DO 6 GODINA)**

Podgorica
2016.

**CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO**

**PREDUZETNIČKO UČENJE U OKVIRU PODRUČJA AKTIVNOSTI U
PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU
(OD 3 DO 6 GODINA)**

**Podgorica
2016.**

Program Preduzetničko učenje u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina)

Izdavač: Zavod za školstvo

Urednik: Radovan Popović

Lektura: Danijela Đilas

Štampa: Grafo Group, Podgorica

Tiraž: 500

Podgorica, 2016.

Program Preduzetničko učenje u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina) uradila je Komisija u sljedećem sastavu:

Nevena Čabrilo, predsjednica

Dr Tatjana Novović, članica

Dobrašin Lalević, član

Program Preduzetničko učenje u okviru područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju (od 3 do 6 godina) je Nacionalni savjet za obrazovanje usvojio na 7. sjednici održanoj 18. marta 2016. godine.

CIP - Каталогизација у публикацији

Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-24-069-1

COBISS.CG-ID 32096272

SADRŽAJ

UVOD	5
POLAZIŠTA PREDUZETNIČKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA	7
ODREĐENJE PROGRAMA	11
OPŠTI CILJEVI PROGRAMA.....	13
OPERATIVNI CILJEVI PROGRAMA	14
ISHODI UČENJA.....	18
DIDAKTIČKA UPUTSTVA.....	20
LITERATURA.....	26

UVOD

U kontekstu visoke nezaposlenosti mladih, ekonomske krize i brzih promjena koje su povezane sa kompleksnom privredom i razvojem društva, transverzalne vještine, posebno preduzetničke, veoma su značajne za pripremu mladih kako bi postali aktivni, kreativni i preduzimljivi građani. Upravo iz ovih razloga, učenje za preduzetništvo je postala nezaobilazna tema evropske saradnje u obrazovanju.

Preduzetništvo obuhvata tendenciju da pojedinac sam pokrene neku promjenu ili sposobnost da se prilagodi inovacijama koje su izazvali spoljni faktori. Preduzetništvo podrazumijeva preuzimanje odgovornosti za postupke, bilo pozitivne ili negativne, razvoj strateške vizije, postavljanje i ispunjavanje ciljeva, uz visok nivo motivisanosti i aspiracije.

Iako se uticaj učenja za preduzetništvo tek odnedavno provjerava, rezultati istraživanja¹ pokazuju da su značajne dobiti od ovog vida obrazovanja, kako za pojedinca tako i za društvo. U nekim evropskim državama² preduzetničko učenje se primjenjuje više od deset godina, dok druge tek ulaze u proces uvođenja ovih sadržaja u obrazovne politike. Takođe, postoje i značajne razlike u modalitetima sprovođenja preduzetničkog učenja.

Saopštenje Evropske komisije pod nazivom „Preispitivanje obrazovanja“ („Rethinking Education“)³ značajno redefiniše strategiju obrazovanja Evropske unije do 2020. godine. U Saopštenju se apostrofira potreba ulaganja u vještine potrebne za dostizanje boljih socio-ekonomskih uslova, kao i važnost transverzalnih vještina, posebno preduzetničkih i preporučuje da je nužno podsticati pomenute vještine kroz nove i kreativne načine podučavanja i učenja zasnovanog na rješavanju problema, počevši od najranijih razvojnih faza. Takođe, istaknuto je da

---

¹ EACEA/European Commission (2012), McCoshan, A. et al (2010).

² Entrepreneurship Education at School in Europe, Eurydice Report 2012

³ European Commission, “Rethinking Educational Strategy,” 2012.

[http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/communication-rethinking-education.](http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/communication-rethinking-education)

preduzetničko učenje treba da bude ugrađeno u sve discipline, kao kroskurikularna oblast i prilagođeno svim nivoima obrazovanja, od predškolskog do visokoškolskog segmenta.

Ovakve vještine i vrijednosti najbolje se razvijaju učenjem kroz učestvovanje, što podrazumijeva "stvaranje i izgradnju znanja" putem razvijanja vlastitog iskustva u interakciji sa drugim akterima iz zajednice (porodica, vršnjačka zajednica, obrazovne institucije...).

Akcioni plan „Preduzetništvo 2020“, objavljen u 2013. godini, identifikuje preduzetničko obrazovanje kao jedno od tri područja za neposrednu intervenciju⁴.

Tokom ove godine, Evropski parlament je usvojio rezoluciju o promociji mladih preduzetnika kroz obrazovanje i obuku. U rezoluciji se navodi da u "nekim državama članicama tek treba da se razviju međusektorske politike ili strateški pristup za preduzetničko obrazovanje ili kurikulumi za preduzetništvo i nastavne metode, kao i da svi nastavnici i lideri u obrazovanju u Evropi nijesu dovoljno obučeni o preduzetničkom obrazovanju i naglašava potrebu za širokim pristupom preduzetništvu kao setu transferzalnih ključnih kompetencija za lične i profesionalne svrhe."

---

⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions on Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe. COM/2012/0795 final.

POLAZIŠTA PREDUZETNIČKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Kompetencija, *smisao za inicijativu i preduzetništvo* definisana je u *Evropskom okviru ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje*, koji predstavlja osnovu za prilagođavanje i usklađivanje obrazovnih sistema.

Ključna kompetencija, *smisao za inicijativu i preduzetništvo* se odnosi na sposobnost pojedinca da ideje pretvori u djelo i uključuje kreativnost, inovativnost, preuzimanje rizika, kao i sposobnost da se planira i upravlja projektima kako bi se ispunili ciljevi.

U samoj srži ove kompetencije je sposobnost razumijevanja konteksta u kojem pojedinac djeluje, a posljedično i proaktivno reaguje na prilike koje mu se pružaju. Na taj način se usvajaju specifične vještine i znanja koja su osnova za uspostavljanje složenijih društvenih relacija i učešće u raznolikim komercijalnim aktivnostima.

Određeni (mali) broj pojedinaca su po svojoj prirodi spretni *preduzetnici*, tj. njihove lične karakteristike omogućavaju im vješto preduzimljivo djelovanje. No, evidentno je da su brojniji oni koji ne posjeduju neke od navedenih osobina, svojstvenih uspješnim preduzetnicima. Istraživanja ukazuju da obrazovanje i funkcionalno osposobljavanje djece i mladih, može značajno da doprinese izgradnji preduzetničkih stavova, znanja i vještina.

Ključne kompetencije su po prirodi generičke i transverzalne – temelje se na ciljevima koji se ugrađuju u sve predmete i obavezuju sve nastavnike na njihovo ostvarivanje. Savremeno demokratsko društvo traži motivisanog pojedinca osposobljenog za stalno učenje, kako bi bio konkurentan na tržištu rada, spreman i odgovoran za zadatke i izazove, koji se pred njim postavljaju u ostvarivanju društvenog i kulturnog napretka.

Pristup cjeloživotnog učenja temelji se na razvoju ličnih sposobnosti, što je šire od osposobljavanja za određeno zanimanje koje vodi zapošljavanju.

Uspješnost ostvarivanja cjeloživotnog učenja pretpostavlja preduslove na planu vaspitno-obrazovnog sistema, ali i na planu nastavne profesije u dijelu podučavanja.

Promjene se događaju u sljedećim područjima⁵:

- u stručnom usavršavanju nastavnika,
- u načinima podučavanja i korišćenju informatičkih tehnologija,
- u metodologiji planiranja i programiranja – pomak od programiranja usmjerenog na obrazovne sadržaje prema kulikularnom (procesnom) programiranju zasnovanom na ishodima,
- promjena pristupa u podučavanju – od podučavanja usmjerenog na obrazovne sadržaje prema podučavanju usmjerenom na dijete.

Društvo koje uči razvija novi sistem cjeloživotnog učenja. U društvu koje uči, sistem je utemeljen u podsticajnom, višestruko podržavajućem ambijentu:

- koji je otvoren za promjene i prilagodljiv potrebama pojedinca (inkluzivan),
- koji uvažava i afirmiše osobu,
- koji ima instrumente za vrednovanje formalnog, neformalnog i informalnog učenja.

Proces izgradnje kompetencija podrazumijeva utvrđivanje sljedećeg:

- koja su znanja potrebna djetetu;
- koje vještine;
- koji stavovi;
- kojim će se metodama i postupcima ostvariti postavljeni ciljevi, te koji su pedagoški pristupi potrebni za takav proces;
- kako će se vrednovati (evaluirati) cjelishodnost kompetencije/a.

---

⁵ CARDS Projekat, reforma tržišta rada i razvoj radne snage, Izgradnja preduzetničke kompetencije, Priručnik za nastavnike osnovnih i srednjih škola, Podgorica 2008.

Preduzetničko učenje kao „smisao za inicijativu i preduzetništvo“ pomaže djeci u razvijanju vještina i sposobnosti da kreativne ideje kanališu u akcije i djela. Razvijanje pomenutih kompetencija kod djece, podržava njihov lični razvoj, a time i efikasnije učešće u građanskom društvu, kao i uključivanje u interkulturalnu zajednicu i otvorenost prema promjenama u savremenom kontekstu. Preduzetničko učenje je integrativni dio cjeloživotnog učenja, i može se inkorporirati u sve oblasti učenja i kroz sve oblike obrazovanja i obuke (formalno, informalno i neformalno). Na taj način postepeno i funkcionalno kod djece razvijamo duh preduzimljivosti i djelatni odnos prema stvarnosti i životnom kontekstu.

Kako se kulturne navike i bazični vrijednosni stavovi grade od ranog djetinjstva, predškolsko vaspitanje i obrazovanje igra važnu ulogu u razvoju preduzetničkog duha svakog pojedinca. Stoga je važno u obrazovnom kontekstu, sistemski razvijati svijest o važnosti *preduzetništva* od ranog djetinjstva, putem osnaživanja odgovornosti, samostalnosti, kreativnosti i samopouzdanja kod djece.

Rano djetinjstvo je temeljna razvojna faza u kojoj adekvatna vaspitno-obrazovna stimulacija značajno i višestruko utiče na cjeloviti napredak i efikasno učenje kod djece. Iz tog razloga u Crnoj Gori se u posljednje vrijeme apostrofira i sistemski intenzivnije planiraju pravci razvoja segmenta ranog razvoja i učenja, putem kreiranja raznovrsnih, visokokvalitetnih programa usmjerenih na dijete, kao i obezbjeđivanja znatno bolje dostupnosti predškolskog vaspitanja što većem broju djece predškolskog uzrasta. U tom smislu, u novousvojenoj *Strategiji ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja jasno je istaknuta potreba povećanja obuhvata djece ranog uzrasta organizovanim predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem, sa sadašnjih 40% na 90%, do 2020. godine (Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, 2010-2015)*. Pritom, nije riječ samo o povećanju stope obuhvata u projektovanim kvotama, već o planskom, pažljivo osmišljenom, kvalitativno značajnom, unapređivanju i diversifikovanju programske ponude za djecu predškolskog uzrasta.

Djeca su aktivna i radoznala i u prvim godinama života rado se i aktivno uključuju u različite igrovne aktivnosti, uz izrazitu želju da istražuju, otkrivaju, uče kroz saradnju i razmjenu. Njihov razvoj se odvija intenzivno tako da, ukoliko je stimulacija adekvatna, obuhvatna i pravovremena, dolazi do uspostavljanja novih neuronskih veza koje se osnažuju i umrežavaju, stvarajući bolje osnove za dalji rast i napredovanje. Djeca počinju da spoznaju svoju individualnost i uočavaju osobine drugih i drugačijih, izgrađuju veze između sebe i drugih, kao i između sebe i svijeta oko njih. Aktivnosti učenja tokom ranog rasta i razvoja djece, koje omogućavaju razvijanje osjećaja za otkrivanje stvarnog svijeta oko njih, temelji su za izgradnju odgovornih građana u budućnosti.

ODREĐENJE PROGRAMA

U praksi predškolskih ustanova u Crnoj Gori, organizuje se cjelodnevni i poludnevni program za djecu uzrasta do šest godina. Osim primarnih programa, u radu ustanova se primjenjuju još i specijalizovani program za engleski jezik, a u nekim ustanovama i drugi specijalizovani programi. U većini predškolskih ustanova primjenjuje se i *Kraći program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju – rad sa djecom godinu pred polazak u školu.*

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje predstavlja osnovu za izgradnju i usvajanje životnih i društveno prihvatljivih vrijednosti. Značaj cjeloživotnog učenja za razvoj održivih društava je neupitan, pa je temeljna i uporišna razvojna faza za uspostavljanje pretpostavki trajnog učenja, upravo rano djetinjstvo. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da djeca u ranom razvoju imaju najveći kapacitet za učenje. Takođe u ranom djetinjstvu se formiraju osnove mnogih naših temeljnih stavova i vrijednosti. Stoga, sva djeca imaju pravo, kao i odgovornost, da stiču kompetencije neophodne za uspješno uključivanje i funkcionisanje u svakodnevnom životnim situacijama.

Uključivanje preduzetničkih kompetencija u predškolsko vaspitanje i obrazovanje, na adekvatan i razvojno primjeren način, osnažuje djecu da se uključe u akcije, kako samostalno tako i sa drugima, podstiče ih na djelovanje u svrhu buduće lične i društvene dugoročne dobiti. Ovo obrazovanje omogućava djeci da postanu efektivni građani i nosioci promjena u nepredvidljivom i kompleksnom svijetu, i ohrabruje ih da rade zajedno tokom ispitivanja i rješavanja različitih problemskih situacija i izgrađivanja novog znanja u cilju preduzimanja što djelotvornijih akcija u neposrednom i širem okruženju.

Preduzetničko učenje nije moguće posmatrati kao posebnu oblast učenja ili kao poseban program. Integrativni pristup u obrazovanju je jedna od najvažnijih pretpostavki u ostvarivanju ideje ključnih kompetencija. Odgovarajuća znanja i vještine moraju biti međusobno povezane tokom

procesa ostvarivanja aktivnosti vaspitanja i obrazovanja, kako bi se ciljevi preduzetničkog učenja sprovodili namjenski i efikasno.

Interdisciplinarno učenje, putem integrisanja i kombinovanja različitih aktivnosti iz pojedinih područja, predstavlja adekvatnu osnovu za afirmisanje ključnih kompetencija na predškolskom uzrastu. Posebno je važno istaći da ovakav pristup obrazovanju promoviše razvijanje i primjenu naučenog u novim situacijama i na različite, funkcionalno prihvatljive načine.

U osnovi razvoja preduzetničkih kompetencija, kao kompleksa ciljeva i tema, koje je neophodno kreirati unutar i između svih područja aktivnosti, je težnja ka razvoju preduzimljivih osoba, osposobljenih za prepoznavanje prilika u kojima svoje ideje mogu sprovesti u djela u različitim praktičnim životnim situacijama.

Realizacija preduzetničkog učenja je predviđena u sklopu primarnog programa uz poštovanje uzrasno-razvojnih mogućnosti djece od 3 do 6 godina starosti. Razvijanje samopouzdanja, osjećaja za inicijativu, odgovornosti i samostalnosti, kroz aktivnosti učenja u primarnom programu, pruža mogućnosti za kreativnu primjenu preduzetničkog učenja uz puno uvažavanje specifičnosti konteksta, u kojem predškolske ustanove egzistiraju.

OPŠTI CILJEVI PROGRAMA

Osnovni cilj podsticanja preduzetničke kompetencije kod djece jeste razvoj osobina ličnosti, znanja, vještina i stavova, koji treba da im omoguće efikasnije **djelovanje** u društvu. S druge strane, potrebno je senzibilisati društvo za razumijevanje i podršku obrazovanju za preduzetništvo od najranijeg uzrasta, te za kreiranje preduzetničke klime, koja će, kroz igru i različite aktivnosti primjerene uzrastu, omogućiti djeci sticanje nekih osnovnih preduzetničkih znanja, spretnosti i stavova.

Preduzetnička kompetencija temelji se na razvoju kreativnosti i spremnosti djece da uspješno komuniciraju u zajednici sa vršnjacima i odraslima, da postepeno uočavaju prilike u kojima svoje ideje mogu primijeniti u različitim situacijama, te da se postepeno osamostaljuju i u skladu sa tim i djeluju.

Uvođenje, razvoj i realizovanje koncepta preduzetničkog učenja na predškolskom nivou u cilju kreiranja osnove za „nadogradnju učenja“ pruža mogućnost djeci, da shodno njihovim razvojno-uzrasnim i individualnim sposobnostima:

- spretnije efikasno uče,
- razvijaju preduzetnički duh,
- pozitivno razmišljaju,
- razvijaju preduzetničke vještine kao što su kreativnost, inovativnost u mjeri razvojnih potencijala, timsko učešće, istrajnost, dosljednost,
- prave *male* planove i postavljaju odgovarajuće ciljeve, nastojeći da ih ostvare,
- prilagođavaju se novim prilikama i adekvatno reaguju na složenije izazove,
- samostalno i kreativno rješavaju problemske situacije,
- upoznaju radni život i zanimanja u neposrednoj okolini i društvu,
- razvijaju samostalnost, samopouzdanje i pozitivnu sliku o sebi.

OPERATIVNI CILJEVI PROGRAMA

Ciljevi	Pojmovi
PREDUZETNICI I PREDUZETNIŠTVO	
<ul style="list-style-type: none"> – upoznaje aspekte <i>preduzetništva</i>, shodno uzrastu, kroz odgovarajuće sadržaje, – upoznaje značaj društvene razmjene, saradnje, komunikacije, – upoznaje i razlikuje proizvode različitog porijekla svojstvene lokalnoj sredini, – saznaje o načinu funkcionisanja organizacija (vrtić, škola...), – uči o različitim zanimanjima, pravi poređenja, sagledava i procjenjuje nivo odgovornosti, – razumije zašto su važne neke institucije u neposrednom okruženju. 	<p>preduzeća, radnici (vlasnik/ca stomatološke ordinacije, stomatološka ordinacija, stomatolog/škinja zubotehničar/ka, vlasnik/ca frizerskog salona, frizerski salon, frizer/frizerka ...), načini pomaganja drugima. Domaći proizvodi, zdrava hrana.</p> <p>Izrada proizvoda, prodavnica, kupovina, prodaja, razmjena igračaka, vrtić, škola, vrtić, dom zdravlja, škola, pozorište, bioskop, opština, bolnica, komunalne ustanove.</p>
EKONOMSKE I FINANSIJSKE SPOSOBNOSTI	
<ul style="list-style-type: none"> – razvija osjećaj odgovornosti za korišćenje i adekvatno raspoređivanje novca (načini štednje), – upoznaje i sagledava efekte potrošnje, 	<p>Kasica, banka, zarada; donošenje odluka o elementarnim ekonomskim aktivnostima; prodaja i kupovina, <i>posuditi-vratiti</i>; nivo potrošnje, hrana, voda, igračke,</p>

<ul style="list-style-type: none"> – razvija sposobnost pravljenja odgovarajućih izbora u svrhu efikasnije potrošnje, – razvija svijest o vlastitim potrebama i načinima njihovog ostvarivanja u sredini u kojoj živi, – prepoznaje puteve i načine ostvarivanja vlastitih prava u pogledu štednje i potrošnje u odnosu na druge, npr. u porodici. 	<p>obuća, odjeća, neophodni pribor za higijenu.</p>
INOVACIJE I PREDUZETNIŠTVO	
<ul style="list-style-type: none"> – uočava značaj iznošenja i kreiranja raznovrsnih ideja, – samostalno bira različite načine kreativnog rješavanja problema, – samostalno i motivisano kreira neka originalna i nova rješenja, u okviru mogućnosti i uzrasnih potencijala, – uočava značaj svojine, ideja i djela drugih ljudi, shodno razvojnim mogućnostima, – umije da prepozna vlastite snage/mogućnosti/prednosti, kao i određene slabosti i granice, – razvija vještine timskog rada i postepeno preuzima odgovornost za svoj dio posla. 	<p>Ideje, inovacije, vlasništvo, rad u grupi i timu.</p>

ŽIVOTNA SREDINA - RESURSI

– poštuje i čuva svoju životnu sredinu, – razumije da su neki raspoloživi resursi limitirani te da ih je potrebno čuvati i odgovorno se ponašati prema njima, – podiže svijest o značaju prostora, – razumije uticaj djelovanja čovjeka na prostor, – razumije razliku između aktivnosti ljudi u gradu i na selu, – razumije uticaj vlastitog zalaganja za očuvanje životne sredine, – djeluje, imajući u vidu potrebe različitih učesnika i sredine, u kojoj živi, – uočava prednosti i neke dobiti od turističkih aspekata sredine u kojoj živi, shodno razvojnim mogućnostima.	Rekreacija, izleti, učenje na otvorenom; voda, vazduh, zemljište; kuća, zgrada, prodavnica, pijaca, grad, selo, put od kuće do vrtića; parkovi, dječija igrališta; uništavanje prirodnih resursa prilikom stvaranja novih proizvoda, selektivno odlaganje otpada; reciklaža; kompost; smanjena upotreba vode, energija; aktivnosti u lokalnoj sredini, turizam, putovanje, ljetovanje, zimovanje.

EFIKASNA KOMUNIKACIJA

- shvata značaj javnog nastupa,
- uočava značaj promotivnih aktivnosti,
- uočava značaj, mogućnosti i višestruke načine uspostavljanja komunikacije,
- uočava značaj ICT i potrebu pažljivog korišćenja računara,
- saznaje o mogućim rizicima i opasnostima od korišćenja elektronske komunikacije.

Komunikacije, Internet, ICT.

ISHODI UČENJA

Pedagoške aktivnosti koje su u funkciji vaspitno-obrazovnog procesa treba da budu zasnovane na određenim ishodima, iskazima koji jasno i obuhvatno ukazuju na to šta dijete, nakon realizovanih vaspitno-obrazovnih ciljeva i aktivnosti, treba da zna, razumije i može da uradi.

Ishodi učenja su definisani kroz znanja, vještine i stavove.

ZNANJA

Ishodi, kao set očekivanih znanja, sposobnosti i/ili praktičnih vještina stečenih u toku vaspitno-obrazovnog procesa, u domenu *preduzetničkog učenja*, djelimično su zastupljeni u okviru postojećeg *Programa za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju za djecu od 3 do 6 godina*. Stoga bi sljedeće ishode iz fokusirane oblasti bilo moguće inkorporirati u postojeći program.

Dijete:

- navodi karakteristike uspješne osobe, shodno razvojnim mogućnostima,
- prepoznaje proizvode i usluge iz svoje sredine,
- objašnjava na koji način prodavnice i usluge utiču na njen/njegov svakodnevni život,
- predlaže načine i postupke rješavanja problema u datim situacijama,
- obrazlaže zašto neke ideje može da sprovede, a druge ne,
- zna kako njegov/njen izbor, npr. igračke, ili nekog drugog predmeta interesovanja, utiče na potrošnju, odnosno uštedu novca,
- razumije da se novac zarađuje radom, da se stvari i usluge plaćaju,
- razumije ulogu i važnost različitih poslova/zanimanja u svakodnevnom životu,
- opisuje i upoređuje različita zanimanja,
- spremno je da pažljivo i odgovorno reaguje na izazove i mogućnosti sa kojima se susreće u neposrednom okruženju,
- odgovorno se ponaša u odnosu na neke kratkoročne ciljeve i odluke,
- uči da procijeni mogućnosti i vrednuje učinjeno.

VJEŠTINE

Razvijanje *kompetencije smisao za inicijativu i preduzetništvo* usmjereno je na osposobljavanje djeteta da bude:

- kreativno, sposobno za kooperativnu igrovnu aktivnost i učenje u timu,
- sposobno da prepozna svoje pozitivne strane/sposobnosti i slabosti,
- eksperimentiše i učestvuje u kreativnim aktivnostima,
- komunicira spretno i pokazuje odgovarajući nivo sigurnosti i samopouzdanja,
- koristi različite komunikacijske vještine i medije,
- razvija osnovne ICT vještine (spretno učešće u društvenim igrama, didaktičkim igrama, edukativnim aktivnostima za djecu na računaru...),
- obazrivo koristi prednosti i mogućnosti Internet komunikacije, do granica dozvoljenog i uz podršku i nadgledanje odraslih (mogući rizici koje može proizvesti nedovoljno oprezna i kontrolisana on-line komunikacija, npr. društvene mreže).
- planira aktivnosti uz podršku vaspitača i druge djece,
- radi samostalno i sa drugom djecom u maloj grupi i timu,
- pravi raspored aktivnosti, poštujući određene vremenske sekvence,
- simulira situacije prodaje i kupovine (igre uloga, dramatizacije, igre s pravilima...).

STAVOVI

Kroz proces učenja dijete razvija stavove koji mu omogućavaju da:

- djeluje sigurno i pokazuje visok stepen samopuzdanja,
- pokazuje jasne želje i aspiracije,
- pokazuje inicijativu, predlaže, izlaže svoje ideje,
- zna da traži rješenja za jednostavne probleme i pokazuje inicijativu da nešto promijeni, unaprijedi,
- predlaže rješenja za problem i djeluje u skladu sa njima,
- odnosi se odgovorno prema zadacima i obavezama,
- pozitivno se odnosi prema promjenama i inovacijama,
- odgovorno se odnosi prema životnoj sredini,
- odgovorno je prema drugima i pokazuje razumijevanje za potrebe i drugačija mišljenja vršnjaka i odraslih u svom okruženju.

DIDAKTIČKA UPUTSTVA

Savremeni obrazovni kontekst u kojem se afirmiše dječja aktivna uloga i iskustveno učenje, postavlja pred praktičare složene profesionalne zahtjeve i nove izazove. Sa stanovišta razvojnih i vaspitno-obrazovnih potreba djeteta, nije prioritetno važno konačno rješenje zadatka i samo vidljivi rezultat akcije, već je naglasak na samom procesu i fluktuaciji ideja. Stoga je važnije proizilazi li usmjerenost na određeni problem iz dječjih ideja i mišljenja i da li aktivnost učenja vodi ohrabririvanju kreativnog i kritičkog promišljanja, istraživanja i rješavanja problema.

Tokom raznovrsnih praktično-životnih, specifičnih i kompleksnih aktivnosti kroz imaginativne, simboličke aktivnosti, igre uloga, didaktičke igre, djeca sama predstavljaju i istražuju kako lokalne prodavnice i *usluge* pružaju ono što im je potrebno u svakodnevnom životu. Razumiju važnost postojanja lokalnih organizacija u pružanju usluga lokalnoj zajednici.

Neophodno je da djeca shvate da postoje različiti razlozi zašto ljudi počinju *poslovanje* o koje su dobiti od radnog zalaganja (stvaranje novca, pomaganje drugima...). Ovo uključuje razumijevanje svijeta kroz djelovanje, formiranje kritičkog stava, učešće, rješavanje sukoba, preduzetno i inovativno djelovanje i razumijevanje važnosti preduzetničke aktivnosti pojedinca i društva.

Prilikom realizacije aktivnosti poželjno je birati vaspitno-obrazovne metode koje u centar stavljaju dijete i obezbijediti kontekst u kojem djeca mogu razvijati svoje ideje, vrijednosti i aktivno učestvovati u zajednici. Na taj način, djeca su graditelji sopstvenog znanja, vještina i stavova.

Aktivnosti u vaspitno-obrazovnom procesu (specifične, životno-praktične, kompleksne) su prirodno isprepletene i povezuju sva područja aktivnosti, temeljeći saznanja na iskustvenom učenju.

Djeca su uglavnom fokusirana na sebe (razvojni egocentrizam), a kako sazrijevaju, intenzivira se njihovo zanimanje za vršnjake i druge iz okruženja. Kada razmatramo budućnost i razvojne društvene procese sa

djecom, polazeći od njihovih mogućnosti i potreba, neophodno je sagledavati prošlost, na odgovarajući način, kako bi otkrili šta je uzrokovalo promjene i uslove u kojima trenutno žive.

Pristupi usmjereni na odnose u prostoru i vremenu koji povezuju sva živa bića međusobno, kao i sa prirodnim, društvenim i ekonomskim događajima, povezuju individualno sa globalnim ponašanjem, prilikom izgradnje cjelovitog pogleda na stvarnost i razvijaju sposobnost shvatanja veza između globalnih efekata i lokalnog djelovanja.

Socijalne aktivnosti i saznanja u okviru socio-emocionalnog razvoja i aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom pomažu djeci da donesu odluke koje odražavaju njihovu brigu i odgovornost za čuvanje životne sredine. Djeca istražuju kako prirodna sredina utiče na njihov svakodnevni život. Istraživanje počinje rano i kroz djeci primjerene aktivnosti i sadržaje, pri čemu, dobijaju priliku da sagledaju značaj lične odgovornosti u procesu stvaranja uslova za život u harmoniji.

Djeca uočavaju da hrana i voda izazivaju osjećaj zadovoljstva i doprinose njihovom rastu i razvoju, a nužno utiču na njihovu fizičku snagu i spretnost. S druge strane, djeca mogu uočiti ulogu važnih bezbjednosnih faktora u prirodi.

Kompetencija, *smisao za inicijativu i preduzetništvo* treba da bude uključena u sva područja aktivnosti, u okviru programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje (muzičke aktivnosti, jezičke i govorne aktivnosti, matematičko-logičke aktivnosti i likovne aktivnosti).

Kroz jezičke i govorne aktivnosti, a zatim i matematičko-logičke sadržaje, djeca razvijaju različite vještine koje omogućavaju razumijevanje i usvajanje osnovnih koncepata ekonomske i finansijske pismenosti. Likovne i muzičke aktivnosti pružaju mogućnost djeci da kroz pjesmu, igru, dramu, crtež, predstavu i slično, razvijaju kreativnost, komunikativnost, samostalnost, usavršavaju motoričku spretnost ali i kompetencije kooperativnog i kolaborativnog djelovanja.

Kroz različite jezičke i govorne aktivnosti djeca proširuju svoj vokabular uključivanjem novih riječi koje se odnose na nove, važne pojmove kao što su dobit, troškovi, svojina, razmjena, posao. Kroz ovakve aktivnosti djeca unapređuju komunikaciju, diskutujući, raspravljajući o nekom problemu iz njihovog neposrednog okruženja. Za vrijeme likovnih aktivnosti mogu praviti razne ukrase, poklone, čestitke i sl.

Sve aktivnosti koje pomažu djeci da unaprijede razumijevanje okruženja, uoče veze između vlastitih i aktivnosti ostalih u zajednici, podstiču njihovu radoznalost. Aktivnosti koje se odvijaju u direktnom kontaktu između djece i sa odraslima, u realnim ili imaginativnim situacijama (proizvođači, prodavci, kupci), predstavljaju zapravo iskustveno učenje koje indukuje složenije uvide u društveni život i tokove razvoja.

Djeca razvijaju razumijevanje svijeta koji ih okružuje kroz igru i istražuju prostor u kojem se nalaze i uspješnije snalaze. Istraživanje i otkrivanje je novi izazov za njih i često postavljaju pitanja kako njihove i/ili aktivnosti drugih u organizacijama iz bliskog okruženja utiču na životnu sredinu, uočavajući na taj način, veze između ljudi međusobno, kao i između ljudi i prirode. Pokazujući brigu za svoje okruženje, djeca uče o promjenama i prirodnom rastu, prepoznaju suštinsku vrijednost prirodne sredine kao i vlastitu ulogu u procesu njenog očuvanja. Na taj način uviđaju da su sastavni dio šireg okruženja/ekoloških sistema.

Mala istraživanja i projekti saradničkog karaktera djeci otvaraju prilike da se uključe u raspravu i rješavanje problema, razmatraju mogućnosti, kreiraju odluke, koje mogu biti od značaja za njihov zajednički uspjeh. Ovakve aktivnosti pomažu djeci da prepoznaju i vrednuju značaj zajedničke odgovornosti. Dok razmišljaju o tome da postoje alternativne mogućnosti, razvijaju vještine odlučivanja i sposobnosti da utiču na donošenje odluke.

Djecu treba uključiti u situacije učenja gdje preuzimaju aktivnu ulogu u aktivnostima koje se odvijaju u vrtićima i zajednici. Aktivnosti se mogu pokrenuti pitanjima "zašto mi je stalo", "zašto bi to trebalo učiniti". Tokom aktivnosti treba omogućiti da konstruktivno pregovaraju sa drugom

djecom, da dolaze do dogovora i usaglašavanja mišljenja prilikom rješavanja problema. Treba ih podsticati da predlažu nove aktivnosti, inkorporiraju dodatne informacije u postojeći saznavni okvir, identifikuju potrebne resurse i ograničenja, upoređuju sličnosti i razlike i procjenjuju uticaj odluka i akcija na unapređivanje života ljudi u životnoj sredini.

Polazna tačka⁶ u preduzetničkom obrazovanju je raznolikost ideja i sadržaja, kroz obaveznu aktivnost i participaciju djece, kao i zajedničko djelovanje svih učesnika. Multikulturalna sredina koja generiše različite načine obavljanja aktivnosti je pogodna za kreiranje originalnih, zanimljivih ideja i uključivanje u nove teme i projekte. Aktivnosti koje se zasnivaju na učenju kroz djelovanje pružaju djeci realniju sliku o sebi, pogoduju vježbanju njihovih sposobnosti i individualnih specifičnih afiniteta, jačanju i preuzimanju odgovornosti za urađeno, kao i razvijanju interpersonalnih vještina kroz lično iskustvo i interakciju. Raznoliko okruženje za učenje i uključivanje roditelja, lokalne zajednice i preduzetnika u pojedine aktivnosti koje se odvijaju u vrtiću predstavljaju posebnu vrijednost ovog vida učenja.

Inovacije i preduzetništvo⁷

Djeca se osposobljavaju da prihvate, iniciraju i odgovore razvojno zrelo izazovima i promjenama u neposrednom životnom kontekstu; razviju organizacione sposobnosti kroz individualne i zajedničke poduhvate; kako bi u perspektivi bili spretni i uspješni timski učesnici sposobni da efikasno djeluju, procjenjuju rizike, prevazilaze prepreke i rješavaju sukobe.

Djeca vrednuju procese koji dovode do stvaranja i sprovođenja novih ideja u djelo. Kroz razmišljanje o riziku, planiranje, istrajnost u aktivnostima i neophodnu dozu imaginativnog, djeca razvijaju sposobnosti refleksije, izgrađuju nove vještine, a posljedično i odgovarajuće vrijednosti, što im

---

⁶ <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm09.pdf>

⁷

<http://education.gov.mt/en/Documents/A%20National%20Curriculum%20Framework%20for%20All%20-%202012.pdf>

pomaže u procesu prilagođavanja na promjene i izazove u društvenom životu.

Obrazovanje za preduzetništvo, kreativnost i inovacije omogućuje djeci razvijanje vještina za život, omogućuje im zrelije reagovanje na izazove i kontinuirane, sve intenzivnije društvene promjene.

Transverzalne preduzetničke vještine uključuju socijalne vještine i preduzetničke stavove. Ugrađivanje elemenata preduzetničkog ponašanja (znatiželja, autonomija, kreativnost, inicijativa i timski duh) jača integraciju područja aktivnosti, podstiče razvijanje malih timskih projekata i obogaćuje kurikulum za vrtiće.

Kreativnost i inovativnost su sredstva za promjenu i doprinose privrednom prosperitetu društva u cjelini i posebno dobrobiti pojedinca. Holistički pristup djetetu i zajednici u predškolskoj ustanovi, promoviše klimu pogodnu za osnaživanje kreativnosti i inovativnosti podstičući razvoj:

- komunikativnosti,
- lateralnog mišljenja,
- originalnosti,
- socio-emocionalne spretnosti,
- preispitivanja ideja i rješenja,
- intuitivnog promišljanja,
- kritičkog mišljenja,
- uspješnog rješavanja problema,
- preduzetničkog razmišljanja,
- otvorenosti prema kulturnoj raznolikosti,
- poštovanja i razumijevanja različitosti.

U periodu razvoja od 3 do 6 godina, djecu treba kontinuirano stimulirati da istražuju, uče, koriste odgovarajuće saznanje postupke i znalački brinu o svom okruženju što svakako doprinosi cjelovitom ličnom razvoju i prilagođavanju prirodnoj i društvenoj sredini.

Ekonomska stabilnost i nezavisnost

Djeca uče da preuzmu inicijativu i samostalno djeluju, u okviru vršnjačke zajednice i shodno razvojnim mogućnostima, aktivno i odgovorno učestvuju u timskim aktivnostima. Njihovo razumijevanje i prepoznavanje značaja i dobiti od kooperativnog i saradničkog rada jača na ovom uzrastu. Učeći kroz vlastito iskustvo i u interakciji sa vršnjacima i odraslima u zajednici, djeca postaju svjesnija mogućeg doprinosa svakog člana u društvu ukupnoj dobrobiti zajednice. Uče se strpljenju, odlaganju reakcije, dijeljenju, čekanju na red, fleksibilnosti, upornosti i istrajnosti, što su važne pretpostavke uspješnog funkcionisanja u užem i širem društvenom kontekstu.

Djeci treba pružiti šansu da misle na svoj, maštovit i kreativan način. To im omogućava da generišu ideje, rješavaju probleme, uče na inovativne i kreativne načine. Takođe je važno da kroz razvijanje kreativnih ideja kojima rešavaju probleme prepoznaju sopstvene vrijednosti i mogućnosti uticaja u zajednici. Potrebno ih je ohrabriti da samostalno ili uz pomoć vaspitača/ice postavljaju dostižne ciljeve, strukturiraju zadatke, primjenjuju jednostavne vještine planiranja, pokazujući razumijevanje za ograničene raspoložive resurse (npr. već na ovom uzrastu počinju da objašnjavaju i porede cijene i vrijednosti proizvoda i razvijaju jednostavno razumijevanje značaja i granica raspoloživih resursa). Kroz adekvatne, primjereno odabrane i razvojno uvremenjene aktivnosti i sadržaje u vrtiću, djecu treba ohrabrivati da vjeruju u dostižnost ciljeva i njihovo ostvarivanje kroz odgovorno i dosljedno zalaganje i kontinuiranu saradnju sa vršnjacima u zajednici. Veoma je važno kreirati u predškolskoj ustanovi atmosferu koja podrazumijeva bogat i podsticajan prostorno materijalni i socijalni kontekst koji će djeci omogućiti samoinicijativno organizovano učenje kroz igru. Stoga je potrebno osnovne preduzetničke pojmove integrisati u savremeni kurikulum, koji je humanistički orijentisan, utemeljen u savremenim naučno-teorijskim saznanjima.

LITERATURA

1. A National Curriculum Framework for All, Ministry of Education and Employment, Malta, December 2012
2. Entrepreneurial Learning: A Key Competence Approach - ISCED Level 1, SEECEL, Zagreb, 2014
3. Entrepreneurial Learning: A Key Competence Approach - ISCED Level 2, SEECEL, Zagreb 2011
4. Entrepreneurial Learning: School Professional Toolkit - ISCED Level 2
5. Entrepreneurial Learning: A Key Competence Approach - ISCED Level 3, SEECEL, Zagreb 2014.
6. Entrepreneurship Education – A Guide for Educators (2013),
7. Entrepreneurship at a Glance 2014, OECD2014
8. ENTREPRENEURSHIP 2020 ACTION PLAN Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe, EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 2013
9. European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Education and Training in Europe 2020: Responses from the EU Member States. Eurydice Report. Brussels: Eurydice.
10. EU 2020 - the Growth Strategy
http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
11. European Commission, "Rethinking Educational Strategy," 2012
<http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/communication-rethinking-education>.
12. Evropski okvir ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje
13. CARDS Projekat, reforma tržišta rada i razvoj radne snage, *Izgradnja preduzetničke kompetencije*, Priručnik za nastavnike osnovnih i srednjih škola, Podgorica 2008
14. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions on Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe. COM/2012/0795 final.
15. Priručnik za učenje usmjereno na učenika, CARDS Projekat, Reforma tržišta rada i razvoj radne snage, Podgorica, 2008.

16. Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2015-2019, Podgorica, 2008.
17. The Enterprising School, A guide for the development of Enterprise education in schools, Curriculum Corporation, Australia 2002